

УДК 37.011

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Кендзьор П.І.

Національна академія педагогічних наук України

У статті наведено основні умови і фактори організації полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі. Конструювання моделі полікультурного виховання здійснюється на основі диференційованого та практико-орієнтувального підходів. Тобто виховний процес слід організувати таким чином, аби враховувати соціокультурну специфіку середовища, а також використовувати інтерактивні методи взаємодії з учнями. Застосування зазначених підходів у процесі реалізації полікультурного виховання дозволяє учням більш ефективно інтегруватися в полікультурне середовище. Авторська модель полікультурного виховання має на меті консолідацію різних культурних спільнот в українському суспільстві.

Ключові слова: модель полікультурного виховання, полікультурне суспільство, виховний процес.

Постановка проблеми. Полікультурне виховання базується на принципах поваги до відмінностей, взаєморозуміння, визнання та сприяння відкритості до представників інших культур, надання їм можливостей для повноцінної й рівноправної участі у суспільному житті. У загальній системі виховання полікультурна складова дає можливість стимулювати інтерес учнів до багатоманітності і водночас стверджувати у суспільстві плюралістичний ракурс формування уявлень про навколишній світ. Дуже важливо організацію цього суспільно-консолідуючого виховного процесу вести на базі науково достовірних теоретичних засад та організаційно-

методичних шляхів їхньої реалізації. Саме тому особливо відповідальним завданням є конструювання відповідної педагогічної моделі полікультурного виховання у загальноосвітньому закладі та її втілення у педагогічну практику.

Результати діагностування навчально-виховного процесу у загальноосвітньому навчальному закладі свідчать про три актуальні на сьогодні функціональні його характеристики:

1) необхідність розширення у вихованців меж світосприйняття, стимулювання критичного аналізу інформації, яка характеризує культурне багатоманіття світу, усвідомлення відносності уявлень та суджень про власну та інші культури;

2) потреба формування в учнів позитивного та конструктивного ставлення до суспільних відмінностей, почуття взаємності й міжкультурної емпатії;

3) брак у дітей вмінь та навиків міжкультурного діалогу, особливо коли мова йде про комунікативний бік взаємодії у певному міжкультурному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародний досвід свідчить про розвиток різних підходів до організації полікультурного виховання у навчальному закладі. Практично всі вони наголошують на необхідності формування практичних навиків міжкультурної взаємодії, необхідних цінностей, цілісних уявлень про ту чи іншу культуру.

У змісті полікультурної освіти для сучасних американських шкіл Д. Бенкс виділяє чотири моделі:

1. Модель А – навчальні курси побудовані на англо-американських точках зору або перспективах.

2. Модель В – зміст освіти залишається англо-американським, але його доповнює етнічний компонент.

3. Модель С – навчальні курси побудовані так, щоб школярі вивчали історію та соціальні події з точки зору різних етнічних груп.

4. Модель D – школярі вивчають історичні і сучасні події в бага-тонаціональній перспективі, з позиції етнічних груп, що населяють інші держави [2].

Д. Бенкс вважав, що найбільш оптимальним шляхом процесу становлення полікультурного виховання є його трансформація від моделі А до моделі С.

І. Сулейманов виділяє різні типи моделей полікультурного виховання, що базуються на вікових та організаційно-виховних параметрах, а саме:

• Модель дошкільного полікультурного виховання, що реалізується у дошкільних закладах (здебільшого мова йде про білінгвальні мовні групи).

• Моделі шкільного полікультурного виховання:

1) дисперсна (досягнення цілей полікультурної освіти пов'язується з окремими предметами);

2) зв'язна (досягнення цілей полікультурної освіти відбувається на основі міжпредметних зв'язків);

3) інтегративна (досягнення цілей полікультурної освіти пов'язане зі створенням єдиного полікультурного простору в школі);

• Модель позашкільного полікультурного виховання (різні заходи соціального, культурного, історичного спрямування тощо) [3].

Для нашого дослідження значний інтерес становить типологія, запропонована Л. Супруновою. Авторка виділяє п'ять моделей полікультурного виховання:

1) міжпредметну (включає національно-регіональний компонент у зміст освіти шляхом рівномірного розподілу відповідного матеріалу з усіх навчальних предметів);

2) модульну (реалізується за допомогою включення в навчальні дисципліни гуманітарного циклу спеціальних тем (модулів), що відображають етнокультурну своєрідність народів);

3) монопредметну (передбачає поглиблене вивчення дітьми етнічної культури, мови, історії,

географії, фольклору як свого, так й інших народів, на спеціально виділених для цієї мети предметах);

4) комплексну (реалізується у вигляді інтегрованих курсів, в яких аспекти національних культур представлені в єдності та взаємозв'язку);

5) доповнювальну (здійснюється під час позаурочних, позакласних та позашкільних заходів) [4].

У сучасній системі освіти і виховання Німеччини виділяють три основні моделі полікультурного виховання: гуманістично-особистісну, лінгвістично-освітню та особистісно-соціальну. Педагогічні моделі та технології інтегровані в цілісний освітньо-виховний процес, де цілі полікультурного виховання і освіти, а також частково і методи, універсальні для всіх форм навчання та всіх освітніх рівнів. Вони реалізуються і в дошкільній освіті, і в шкільному, і в позашкільному середовищах, і в освіті дорослих, і в професійній освіті, і в навчанні дітей з обмеженими можливостями [1, с. 19]. Варто зазначити, що ці моделі полікультурного виховання своєю першочерговою метою мають інтеграцію мігрантського населення та розвиток толерантних стосунків у суспільстві. Незважаючи на специфіку реалізації кожної моделі в тому чи іншому шкільному середовищі, зазначені моделі не взаємовиключають, а, навпаки, взаємодоповнюють одна одну. Зокрема гуманістично-особистісна модель полікультурного виховання опирається на тісні міжпредметні зв'язки та реалізується в проєктній діяльності, котра є надзвичайно популярною в сучасній німецькій школі. Ця модель характеризується наступною групою критеріїв:

1) когнітивних: знати, розуміти, приймати, рефлексувати;

2) емоційних: відчувати, співчувати, любити, відчувати необхідність, відчувати задоволення;

3) практичних: вміти працювати, співпрацювати, погоджувати, управляти тощо;

4) бутєвих: бути вільним у виборі, дії та поглядах [1, с. 56].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Українське суспільство останні роки переживає суттєві структурні зміни, що, у свою чергу, потребує своєчасної та адекватної реакції з боку освітньої системи. Відтак питання організації та реалізації полікультурного виховання молодого покоління є вкрай важливим та актуальним.

Мета статті полягає у конструюванні виховної моделі задля систематизації процесу полікультурного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. У розробці моделі полікультурного виховання ми опиралися на наступні тенденції розвитку виховного процесу в Україні:

1. Формування в Україні громадянського суспільства, яке базується на принципі Контигудційного розуміння поняття громадянської ідентичності та нації, та на відчутті усіма громадянами України сутності багатомірності та єдності національно-культурного простору.

2. Активізація зовнішніх та внутрішніх міграційних процесів які спричиняють зростання суспільної багатоманітності.

3. Інноваційна модернізація та реформування сучасної системи загальної освіти та виховання з метою якісного підвищення її ефективності.

4. Потреба випускників навчальних закладів у здатності адаптуватися у новому для себе полікультурному середовищі.

Результати констатувального експерименту дозволили нам виділити наступні фактори, що зумовлюють специфіку полікультурного виховання в певному навчальному закладі:

1) культурний склад населення у певному населеному пункті чи регіоні, де розташований навчальний заклад;

2) етнічна, релігійна, мовна специфіка контингенту дітей, які навчаються у школі;

3) наявність досвіду та традицій роботи у системі полікультурного виховання викладацького колективу загальноосвітнього навчального закладу;

4) рівень підготовки вчителів до роботи у багатокультурного середовищі;

5) наявність необхідних для такої роботи ресурсів (відповідна література, візуальні матеріали, приміщення, наявність гуртків та факультативів, що стосуються тієї чи іншої культури).

Організація виховного процесу в кожному окремому навчальному закладі є унікальною та неповторною, оскільки базується на взаємовпливах різних факторів виховного середовища. Тим більш унікальним є процес полікультурного виховання, оскільки безпосередньо залежить від соціокультурних умов певного шкільного колективу, населеного пункту чи цілого регіону. В нашому дослідженні ми конкретизували особливості використання моделі полікультурного виховання в залежності від соціокультурних умов певного регіону. Тобто специфіка реалізації моделі пов'язана з особливостями культурного середовища певного навчального закладу, класу (це може бути етнічна та релігійна багатоманітність у певному населеному пункті, наявність дітей з числа мігрантів, внутрішніх переселенців тощо).

Основою нашої моделі полікультурного виховання є практико орієнтований підхід: практичне застосування моделі здійснюється через реалізацію цілої низки педагогічних дій / вправ, котрі можуть проводитися на певних уроках навчального плану, виховних годинах та позакласній і позашкільній діяльності. У цьому сенсі запропонована модель представлена педагогічними технологіями, які базуються на інтерактивних методах виховання (дискусії, ігри, робота в групах, фестивалі, робота над соціальними проектами, експедиції, проектна діяльність тощо), що дозволяють сформувати у дітей необхідні компетентності. Зазначені форми й методи полікультурного виховання дозволятимуть особистості гармонійно інтегруватись у полікультурне середовище.

Таким чином, модель полікультурного виховання у загальноосвітньому навчальному закладі являє собою педагогічну систему, що розкриває об'єктивні потреби сучасного суспільства в інноваційних технологіях полікультурного виховання та безпосередньо залежить від виховного середовища, в якому забезпечується реалізація супільних потреб у розвитку культурного багатоманіття на основі діалогу та взаємозбагачення різних культур.

У розробці нашої моделі полікультурного виховання ми опиралися на той факт, що будь-який шкільний колектив налічує широкий спектр куль-

турних відмінностей, навіть якщо його природу визначає етнічно однорідне шкільне середовище. Навіть всередині окремо взятої культурної традиції (етнос, релігія, мова), є різноманітні практики та світогляди, котрі притаманні окремим групам людей чи особистостям. Ці культурні відмінності утворюють мозаїку багатоманіття у тому чи іншому шкільному колективі, окремому класі. У ході нашого дослідження ми брали до уваги різні чинники культурного багатоманіття, зокрема колір шкіри, соціальне походження, вік, стать. Однак визначальними факторами стали ті, що визначають ідентичність особистості, а саме етнічна, релігійна приналежності та мова спілкування.

Виходячи із вищезазначених чинників, ми дійшли висновку, що процес реалізації моделі полікультурного виховання повинен здійснюватися відповідно до специфіки виховного середовища і відповідати соціокультурним умовам певного населеного пункту чи регіону, тобто повинна відбуватися трансформація змістових, методичних та організаційних елементів виховної моделі відповідно до соціальної та культурної специфіки соціуму. Тому пропонуємо будувати весь виховний процес у такий спосіб, щоб максимально брати до уваги особливості культур і ментальностей представників різних груп, що проживають у певному регіоні, населеному пункті. Головним завданням є дати всім учням не лише певні знання про ту чи іншу культуру, але й сформувати толерантне ставлення культурної більшості до меншин, а представникам меншин полегшити процес інтеграції в культуру більшості, зберігаючи при цьому культурну самобутність.

Під час аналізу навчально-виховного процесу школи ми виявили залежність між відповідями респондентів та соціокультурними умовами, у яких перебуває навчальний заклад і зокрема самі учні. У зв'язку з цим, ми розділили респондентів на чотири групи. До першої групи віднесли ті навчальні заклади, котрі розташовані у великих населених пунктах та характеризуються етнічним, релігійним та мовним багатоманіттям (полікультурний клас чи школа в полікультурному середовищі).

До другої групи увійшли навчальні заклади де однорідний соціокультурний склад шкільного колективу співвідноситься з такою ж соціокультурною однорідністю середовища (монокультурний клас чи навчальний заклад в монокультурному середовищі).

До третьої групи належать навчальні заклади, розташовані в місцях компактного проживання певної етнічної, релігійної чи мовної меншини в умовах домінування культури більшості (монокультурний клас чи школа в полікультурному середовищі).

Серед перерахованих груп можна виділити ще одну особливу – школа або клас з одним або декількома представниками певної культури. Ця ситуація є поширеною для регіонів, де компактно проживають представники того чи іншого етносу, однак цю групу будемо розглядати у контексті групи «монокультурний клас чи школа в полікультурному середовищі». У цьому сенсі можна говорити також про випадки, коли в класі перебувають діти з особливими потребами. Варто ставити акцент на тому, що це унікальна можливість

для дітей сформувати в себе моральні цінності милосердя та співчуття, допомоги, солідарності.

У кожному випадку можна обирати певну виховну концепцію, що є культурно детермінованою. Диференційований підхід відповідно до умов соціокультурного середовища, у якому виховуються учні, дозволяє зробити виховний процес більш гнучким та ефективним, і таким чином розв'язує проблему відповідності специфіки виховного впливу умовам певного культурного середовища.

Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників та досвід проведення педагогічного експерименту дає нам змогу визначити структурну поетапність процесу формування полікультурної компетентності. Кожен з етапів міжкультурної взаємодії бере до уваги різноманітні психологічні особливості, які обумовлюють специфіку встановлення комунікації між представниками різних культур. Відтак ця поетапність вимагає специфічного змістового наповнення процесу полікультурного виховання на культурно-пізнавальному, толерантно-ціннісному та комунікативно-діяльнісному рівнях. Слід зауважити, що зазначена поетапність формування полікультурних компетенцій в учнів загальноосвітніх навчальних закладів не може служити універсальною моделлю побудови ефективних міжкультурних контактів у всіх специфічних ситуаціях міжкультурної взаємодії, однак дає можливість розбудувати цілісну виховну стратегію, яка в залежності від певної культурної, політичної чи соціальної ситуації може мати тактичні модифікації. Таким чином вищезазначені положення щодо поетапності розвитку полікультурної компетентності в учнів загальноосвітніх навчальних закладів є методологічною основою для ефективного розвитку системи полікультурного виховання.

Ефективність полікультурного виховання ми розуміємо як результат, отриманий у процесі досягнення його суб'єктами в ході діяльності мети і завдань, які визначаються рівнем сформованості полікультурної компетентності учнівської молоді. Забезпечення належної ефективності виховання передбачає відповідну організацію усіх ланок цього процесу згідно з метою і завданнями, конкретними умовами і особливостями його здійснення.

Засадиною умовою визначення ефективності полікультурного виховання є моніторинг процесу його реалізації, регулярне оцінювання й аналіз його результатів, які виявляються у зміні якісних характеристик учнів різних вікових груп.

Успішну адаптацію до нового культурного оточення демонструють ті учні, які вже мають досвід міжкультурного спілкування. Для ефективної міжкультурної комунікації та подолання культурних бар'єрів, особливу роль відігра-

ють такі особистісні якості учня, як: комунікабельність і емоційність у спілкуванні, повага до співрозмовника, здатність у розмові уникати оціночних суджень, толерантність, готовність до компромісів; тобто здатність особистості на адекватне реагування у всіх контекстах іншої культури передбачає практичну реалізацію ціннісного аспекту міжкультурної взаємодії. Аналізуючи стосунки, які виникають під час комунікації учнів, що представляють різні культури, визначимо наступні аспекти емпатійної поведінки: зацікавлене ставлення до партнера; уміння уважно слухати і прагнення зрозуміти точку зору партнера; рефлексивність власної поведінки, відкритість та чесна позиція у діалозі; здатність досягати компромісів, доходити згоди.

Отже, процес формування полікультурної компетентності має як суспільно-інтегруючу, так і внутрішньо-особистісну спрямованість. Суспільно-інтегруюча функція полікультурної компетентності носить громадянський характер і передбачає консолідацію представників різних культур в єдину соціально активну й відповідальну спільноту. Внутрішньо-особистісна спрямованість, у свою чергу, передбачає наявність своєрідних для кожного індивіда здатностей до міжкультурної взаємодії, які є необхідними, щоб не лише пристосуватися до реалій полікультурного середовища, але й щоб бути готовим і здатним активно діяти в ній.

Запровадження структурних компонентів моделі – ефективних форм і методів полікультурного виховання у практику загальноосвітнього навчального закладу має на меті трансформацію отриманих знань та досвіду контактів представників певних культур на інші ситуації міжкультурної взаємодії.

Висновки з дослідження і пропозиції. Сучасні суспільно-політичні реалії формують потребу пошуку ефективних механізмів міжкультурної взаємодії представників різних етносів, релігій, носіїв різних світоглядних переконань як запоруки сталого розвитку українського суспільства. У цьому процесі значна роль відводиться моделюванню ефективної системи полікультурного виховання учнів загальноосвітнього навчального закладу, яка має на меті реалізацію широкого педагогічного арсеналу засобів, що сприяє інтеграції та консолідації різних культурних спільнот в українському суспільстві. Запропонована модель полікультурного виховання учнів загальноосвітніх шкіл містить широкий спектр виховних форм та методик, і ми сподіваємося що наведені приклади мотивуватимуть педагогів більш ефективно використовувати усі потенційні виховні можливості полікультурного середовища, тим самим якісно розширювати тематичну базу системи виховання у загальноосвітньому навчальному закладі та поза його межами.

Список літератури:

1. Лаврова Т. Б. Современное интеркультурное образование. Опыт Германии: монография / Т. Б. Лаврова. Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия. – Нижний Тагил, 2007. – 160 с.
2. Наушабаева С. У. Проблема поликультурного образования в американской педагогике (анализ концепции Д. Бэнкса) / С. У. Наушабаева // Педагогика. – 1993. – № 1. – С. 104-109.
3. Сулейманов И. Т. Становление и развитие поликультурного образования в Германии: дис. ... канд. педагог. наук: 13.00.01 / Ирек Тавфикович Сулейманов; Ульянов. гос. пед. ун-т им. И.Н. Ульянова. – Ульяновск, 2010. – 244 с.

4. Супрунова Л.Л. Приоритетные направления поликультурного образования в современной российской школе / Л. Л. Супрунова // Педагогика. –2011. – № 11. – С. 16-28.

Кендзор П.И.

Национальная академия педагогических наук Украины

МОДЕЛИРОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОЛИКУЛЬТУРНОГО ВОСПИТАНИЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Аннотация

В статье наведены основные условия и факторы реализации поликультурного воспитания в общеобразовательном учебном заведении. Конструирование модели поликультурного воспитания осуществляется на основе дифференцированного и практико-ориентированного подходов. Воспитательный процесс следует организовать таким образом, чтобы учитывать социокультурную специфику среды, а также использовать интерактивные методы взаимодействия с учащимися. Применение указанных подходов в процессе реализации поликультурного воспитания позволяет ученикам более эффективно интегрироваться в поликультурную среду. Авторская модель поликультурного воспитания ставит целью консолидацию различных культурных групп в украинском обществе.

Ключевые слова: модель поликультурного воспитания, поликультурное общество, воспитательный процесс.

Kendzor P.I.

Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

CONSTRUCTING OF MODEL OF POLICULTURAL EDUCATION IN THE SECONDARY SCHOOL

Summary

The article outlines main conditions and factors of organization of policultural education in schools. The model of policultural education is based on differentiating and practically-oriented approaches. Thus, educational process should be organized in order to take into account social and cultural specification of environment, as well as use interactive methods of teaching. Application of these approaches to policultural education enables more effective integration of students into policultural environment. Author's model of policultural education aims to consolidate different cultural communities in the Ukrainian society.

Keywords: model of policultural education, policultural society, educational process.